

Beuter i el record de Jaume I a la València del Cinccents*

Vicent Josep Escartí
Universitat de València

Resum: Al present treball es fa una ullada a l'interés de Beuter en la figura del rei Jaume I el Conqueridor. També es ressalta la presència del record del monarca a la València del segle XVI i s'edita un document que recull les celebracions del centenar de la conquesta del 1538.

Paraules clau: Beuter, Jaume I, memòria del rei, València, segle XVI.

Beuter and the memory of James I the Conqueror in Valencia (16th. century)

Abstract: In the present work we look at the interest of Beuter in the figure of King James I the Conqueror. The presence of the monarch's memory in Valencia in the 16th century is also highlighted and a document is published that includes the celebrations of the hundredth of the conquest of 1538.

Keywords: Beuter, Jaume I, king's memory, Valencia, 16th century.

El centenar de la conquesta de 1538 i Beuter.

Unes dècades després de l'edició de l'*Aureum Opus* feta a València per Lluís Alanyà (1515) i coincidint amb la festa del centenar de la Conquesta, del 1538, la ciutat cap i casal del regne valencià va viure un renascut interès per Jaume I, que culmina, com ja és sabut, amb l'edició del *Llibre dels fets*, el 1555. Però abans, l'historiador Pere Antoni Beuter, predicador de la ciutat, va ser l'encarregat de sermonar en la festa del centenar suara esmentat, i degué ser un personatge que, amb la seua tasca historiogràfica, aprofità per fomentar l'interès pel monarca i pel moment fundacional del regne de València.

De fet, si Beuter es va posar a escriure història, sembla que això va ser per l'encàrrec que les autoritats municipals valencianes li feren i que, segons ell mateix ens diu, va ser l'origen de la *Primera part de la Història de València* (València, 1538). A l'epístola que encapçala aquell volum, Beuter dóna algunes dades sobre la festivació de l'esdeveniment històric local i, a més d'indicar la presència de músics, assenyala com, en aquella processó,

trau-se la bandera real de les venturoses y celestials insígnies de Aragó, les quatre barres de sanc en lo camper de or; y la creu blanca en los fullatges blaus, ab la devisa del Rat Penat, que

* El present treball s'inscriu en les tasques de l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA [ISIC-IVITRA: <http://www.ivitra.ua.es>] i del projecte competitiu PROMETEOII/2014/018 (GITE-09009- UA, USI-045-UA, VIGROB-125). D'altra banda, s'inclou en les línies d'investigació del Grup *LLiCValsOR* (GIUV2013/062) de la Universitat de València.

mostra lo valer del regne, encara que no sia tan gran lo poder. Y ab alegría processó que va a la sglésia de Sant Georgi y torna a la Seu, fa's lo sermó de la conquesta (BEUTER, 1998, 36).

Beuter revela que, per tal de fer el sermó de la Conquesta —un sermó que era tradicional, des que es va instituir la festa, molt possiblement per acomplir les indicacions del també historiador Ramon Muntaner a la seua *Crònica* on proposava fer una celebració a imatge de la mallorquina (ESCARTÍ, 1999, 9-10)—, s'hagué d'«amprar del libre hon està escrita» (BEUTER, 1998, 39), és a dir, el *Llibre dels feits*, encara que exagera clarament, quan comenta que el text de la *Crònica* reial «trobí'l en alguns passos que demanava més plena informació y en altres benigna intel·ligència» (BEUTER, 1998, 39). Evidentment, amb aquelles paraules, allò que pretenia Beuter era promocionar el seu treball, acabat de publicar llavors o a punt d'eixir de la impremta. Beuter feia servir unes fonts falsificades a finals del XV, a Itàlia, per un servidor del papa Alexandre VI —Ànnius de Viterbo—, el qual s'encarregava d'exalçar el projecte de monarquia hispànica dels reis Ferran d'Aragó i Isabel de Castella, per damunt de la importància que, a l'occident cristià, es reconeixia al passat històric de l'Imperi Romà. En aquelles recreacions fabuloses s'explicava la fundació de les principals ciutats d'Hispania i, entre aquelles, València; però el treball del de Viterbo no ultrapassava l'època romana. I, de fet, només aspirava a entroncar la història bíblica amb la història de Roma (DURAN, 1991, 246-247). I això ja era suficient per a la *Primera part de la Història de València*, de Beuter.

Tanmateix, però, en aquella celebració, el centre de tot havia de ser el record de la conquesta i del seu personatge principal: Jaume I. El tractament revencial i el relleu de la figura del monarca, el 1538, era ben escaient a l'ambient que degué inundar la ciutat, amb motiu de les festes de la Conquesta, on sembla que no s'estalviaren esforços ni despeses per commemorar el fet i de tal manera que degué deixar un record suficientment important per tal que, cent anys després, els responsables municipals demanassen una còpia de la relació del que es va fer en aquella ocasió, per tal que en fos model —tal com desmuestra el document que passem a comentar ara. De fet, ens consta que Martí Alfonso, lloctinent de Jaume Benet Eiximeno, notari i escrivà de la sala del Consell de València, redactà el relat de la processó de la senyera del rei Jaume, per manament del Francesc Lluís Dassió, síndic de València, i del pare d'aquest, Tomàs Lluís Dassió. Al text, conservat actualment a la Biblioteca del Monestir de Poblet,¹ es fa una succinta relació de la celebració, tot fent un èmfasi especial en el fet que la senyera reial és manipulada de manera que no es vincla en cap moment de la cerimònia i, també, remarcant la presència dels personatges més destacats de la València d'aquell moment, des del virrei fins

¹ Oferim el text a l'*Apèndix* del present estudi. El manuscrit es conserva actualment a l'Arxiu del Monestir de Poblet, ms. 190.3 (DURAN, 2008). La descripció d'aquest manuscrit es pot consultar, també, a https://mceem.iec.cat/veure.asp?id_manuscrits=654 (consultat el 27/10/2017). Vull agrair la gentilesa del bibliotecari de Poblet, que em va fer arribar una còpia d'aquells fulls.

als representants municipals, tal com es pot veure al document que oferiré, transcrit, a l'apèndix, atés que fins ara era un text inèdit.

Alguns d'aquells noms recollits per Martí Alfonso els tornarem a trobar en una anotació del *Libre de memòries de la ciutat de València*, i detectem, també, la presència de Beuter, com a predicador del sermó del centenari i remarcant les novetats que degué dir allà i que degueren ser suficients perquè l'autor del volum memorialístic ho consigne, juntament amb altres dades que li varen semblar d'interés:

A 9 del mes de octubre y dia de sent Dionís, fon complit lo tercer centenar que la ciutat de València fon conquistada de moros per lo gloriós senyor rey en Jaume de bona memòria, en lo qual dia fon dita missa bisbal en la Seu de la present ciutat per lo reverendíssim senyor bisbe de gràcia, mossén Francés Estanyà. E predicà lo reverent mestre Pere Antoni Beuter, mestre en Sacra Teologia. En lo dit sermó dix los que primer poblaren la insigne ciutat de València y après dix tota la història de la conquesta de València; en la qual missa y sermó fon convidat lo excel·lentíssimo senyor don Ferrando de Aragó, duch de Calàbria, lochtinent y capità general en la present ciutat y regne de València y molts nobles y cavallers. E fonch portada a la Seu la bandera de València, des de la casa de la ciutat, per lo justícia criminal, y era mossén Miquel Guillem Pelegrí Cathalà, generós, acompanyada dels magnífichs jurats mossén Pedro Exarch, generós, en Agustí Juan Albert, ciutadà, jurats en cap, mossén Gaspar Antist, cavaller, en Thomàs Roig, en Jeroni Collar, en Damià Ferrer, ciutadans, jurats en lo present any de la ciutat de València, vestits ab gramalles de vellut carmesí forrades de setí morat, les quals gramalles foren fetes en loch de les que se havien de fer per a la festa de Tots Sants. E la dita bandera així mateix fon acompanyada per lo justícia civil de la present ciutat e per molts ciutadans de aquella e per lo racional y síndichs e per molta altra gent notable. E acabada la missa e sermó, fon tornada la bandera per los damunts dits a la casa de la ciutat (*LIBRE*, 1930-1935, II, 837-838).

La noblesa més distingida del cap i casal del regne acudí a escoltar el sermó protocol lari, que tractà —segurament per primera vegada— sobre «los que primer poblaren la insigne ciutat de València» i va recontar «tota la història de la conquesta de València», com hem vist. La incorporació de les terres valencianes a la Corona d'Aragó per part de Jaume I, sense cap dubte, degué ocupar també un bon fragment d'aquella peça d'oratória sagrada ara perduda, que no feia més que ajustar-se a una tradició ja secular i anual i que, en aquella avinentesa, encara es pretenia més solemne. El rei Conqueridor, per tant, era un tema «actual», per denominar-lo d'alguna manera.

En aquella festa, a més del sermó, hi hagué la cavalcada cerimonial, segurament «inspiradora» d'aquella altra que el mateix Beuter descriu a la seua *Segunda parte de la Corónica general de toda España* (1551):

Otro día después que salieran los moros, que fue víspera de sanct Miquel, a la que salía el sol, fueron todos los perlados, arçobispos, obispos y abades, y todos los grandes y ricos hombres del campo en el Real, para acompañar la entrada del rey en la ciudad noble. Cavalgó el rey armado de todas sus armas en un cavallo encubertado, con paramentos azules, vestida su sobrevesta real y almete en la cabeça a punto de guerra, y assí fueron todos como si huvieran de entrar en batalla, con grandíssima solemnidad. Entraron primero las esquadras de las ciudades, siguiendo una bandera que trahía pintada una ymagen de un crucifixo en la una parte y en la otra una imagen de Nuestra Señora. Esta bandera llevaba el confessor del rey, acompañado de cien hombres de armas. Luego después de la infantería yvan la mayor parte de los cavalleros muy luzidos en sus cavallos encubertados, que era gloria de los ver, trayendo la seña de sant Gorge. Tras estos entraron los grandes y ricos hombres todos juntos con la seña real, trayendo delante de si todos los trompetas y añafiles del campo. Venían después todos los obispos y perlados menores cantando *Te Deum laudamus*. Después venía el rey, solo, rodeado de sus oficiales de la casa real y muchos alacayos. Después venía la reyna, en medio de todos los arçobispos, y luego después las infantas y todas las damas de la reyna; después de las quales, el resto de la cavallería, toda christiana, y los moros que yvan en el campo, sirviendo al rey. Con las infantas yva don Vicente, que fuera rey de Valencia, llamado Zeyt abu Ceyte.

Fue grandíssima la bozería de las trompetas y añafiles al entrar en la ciudad y fueron tantos los lloros, que aquellos sanctos perlados lloraron de alegría, que no se puede encarecer (...) Fuese el rey derecho con todo este orden a la mezquita mayor y, bendiziéndola el arçobispo de Tarragona y expiando las suziedades de los moriscos, cantaron de nuevo el *Te Deum laudamus* y, parando un altar, díxose la missa de Nuestra Señora, madre de misericorida, patrona especial de España, como lo dixo ella a su sobrino Santiago en Çaragoça (BEUTER, 1551, f. CVII r.-v.).

Més enllà de la desfilada règia —que degué ser més fantasia beutariana que treball documental—, no se'ns pot passar per alt el fet que anomene els musulmans valencians com a «moriscos», és a dir, amb la denominació que s'usava al seu temps.

Jaume I a l'obra historiogràfica de Beuter a la *Història de València* (1538) i a la *Corònica general de toda España* (1546)

Beuter, a pesar que en la seua *Primera part de la Història de València* – que amplificarà i publicarà novament en castellà, com veurem, uns anys més tard (BEUTER, 1546)–, arriba només fins als temps immediats a la conquesta jaumina, no deixa d'introduir al seu discurs la figura del rei en Jaume. Ho fa en termes de reverència i de respecte –l'anomena «ínclit» i «de bona memòria», sovint– i declara que ell mateix arribà a posseir un «trellat» de la *Crònica règia* –no comptat fins ara en la llista de les notícies sobre manuscrits del text jaumí, si no és que fa referència a una còpia del fragment del *Llibre dels feits* incorporat a l'*Aureum Opus* citat més amunt, obra que ens consta a l'inventari dels seus llibres (ESCARTÍ, 2010).

Així, a l'epístola inicial trobem que la festa de la conquesta de València «que·s fa dia de sant Dionís, perquè en tal dia se féu una religiosa processó per lo ínclit rey don Jaume, conquistador de la terra» (BEUTER, 1998, 36), el record del rei es personificava en el moment que «trau-se la bandera real de les venturoses y celestials insígnies de Aragó, les quatre barres de sanc en lo camper de or, y la creu blanca en los fullatges blaus ab la devisa del rat penat, que mostra lo valer del regne, encara que no sia tan gran lo poder; y ab alegre processó que va a la sglésia de Sant Georgi y torna a la seu, fa's lo sermó de la conquesta» (BEUTER, 1998, 36). Beuter, a més, definia quin era el seu pla per a l'obra que, en teoria, ja tenia redactada, atés que portaria, com ell mateix ens indica al mateix lloc, vuit anys treballant-hi: «en estos huyt anys passats, a estonades desocupades, he compilat lo present tractat, que es un sumari repartit en tres parts. La primera tracta del que s'és pogut saber que en esta terra·s seguí des del diluvi fins a la conquesta del rey en Jaume. La segona tracta de la conquesta de la ciutat y del regne. La tercera, de les contingències que des de la conquesta fins a nostres dies se són seguides» (BEUTER, 1998, 36). Per al que ara ens interessa, tota la segona part anava destinada a un sol episodi de la història valenciana —la conquesta jaumina—, que per a Beuter es constituïa en l'origen del regne on vivia.

És cert que a la *Primera part* la presència del rei no és massa important, però si mirem amb detall els llocs on apareix el rei, veurem que el seu nom ja té un valor ben concret. En parlar de la bibliografia emprada, l'autor no s'està de dir-nos que «del temps de la conquesta de València y del regne he sumat lo que lo rey mateix scrigué en lo seu libre, de què és arribat en poder meu un trellat» (BEUTER, 1998, 39) i ja indica, també, el nom del monarca per tal d'establir-lo com a punt i referent d'un canvi d'*era*: «Dels temps de l'ínclit rey en Jaume I fins als dies de hui me só aprofitat dels llibres de...» (BEUTER, 1998, 39). Els «temps del rey en Jaume» tornen a ser un referent, en parlar de la computació per «les eres de Cèsar» en Aragó (BEUTER, 1998, 45). D'altra banda, el *Llibre dels feits*, és a prova irrefutable de la correcció en el topònim de les «Coves de Vint-romà»: «segons està nomenada en la conquesta de València que lo rey en Jaume scrigué de la sua mà» (BEUTER, 1998, 119). La presència del rei plana per l'obra, fins i tot allà on no ho esperem: València va ser «conquistada per lo rey en Jaume» (BEUTER, 1998, 137); «lo rey en Jaume (...) féu enpedrar de pedres blaves un costat dels carrers» on va estar

martiritzat sant Vicent Màrtir (BEUTER, 1998, 145); «los moros donaren aquell lloch a un moro principal que·s deya Cebolla y ell poblà un llogaret prop de allí que·l nomenà de son nom, Cebolla. De ací restà lo nom al Puig, que·s dix de Cebolla, fins que lo rey en Jaume lo prengué y·l nomenà lo Puig de Sancta Maria» (BEUTER, 1998, 163); el palau del rei Llop —monarca musulmà de València— «és huy la casa del senyor de Bétera», però sembla que això no és res, si no s'afegeix que és l'edifici «ha hon lo rey en Jaume tingué lo primer ajust quant hagué conquistat València» (BEUTER, 1998, 179). El passat referencial dels orígens valencians —dels orígens de la societat de Beuter— sembla que és clarament «lo temps que el rey en Jaume entrà en lo regne de València» (BEUTER, 1998, 181) i, quan alguna cosa s'ha de mostrar inapel·lable, Beuter indica que ho escriu «segons se prova per lo llibre de la conquesta, que escrigué lo rey en Jaume» (BEUTER, 1998, 186). La figura del monarca, en definitiva —tot i estar parlant del passat remotíssim i fabulós que potser el mateix Beuter no acabava de creure—, significa el trencament amb la història pretèrita valenciana —«la primera població d'esta terra après del diluvi general en temps de Noé»—, que arriba «fins al temps que lo ínclit rey don Jaume de bona memòria conquistà la ciutat y regne, restituint-lo a la sancta fe chistiana y al servici de Déu» (BEUTER, 1998, 187).

I aquella tònica que podem detectar al text de Beuter del 1538, serà pràcticament la mateixa, quan l'autor el traduirà i l'adaptarà en castellà, a la seua *Primera parte de la Corónica general de toda España y especialmente del reyno de Valencia* (València, 1546). Ara, per exemple, el rei en Jaume —tot i que els lectors a qui s'adreça ja no són tan sols els valencians i és la seua voluntat ultrapassar les fronteres del regne i això justifica el canvi lingüístic, com ja vam assenyalar en un altre lloc (ESCARTÍ, 1995, 14-15)— continua sent un referent fins al punt que, en esmentar-se Alfons el Savi, rei de Castella, Beuter dirà, per identificar-lo millor, que va ser «yerno de nuestro conquistador de Valencia, el ínclito don Jayme» (BEUTER, 1546, I, CIII r.). O, en parlar de Seit abu Seit i la seua conversió al cristianisme, es recorda també la figura del rei en Jaume (BEUTER, 1546, I, LXVIII v.). Els temps del rei continuen sent el punt d'inflexió de la història: «hasta la venida del rey don Jayme (...) como se dirá más largamente en el segundo libro» (BEUTER, 1546, I, LIII v.). Sembla que hi ha, en l'obra beuteriana, un abans i un després del monarca conquistador de València.

Jaume I a la *Segunda parte de la Corónica general de España* (1551)

Beuter, com ell mateix hem vist que ens advertia, tractarà monogràficament la figura del rei i les seues gestes bèl·liques —però, no només— a la *Segunda parte de la Corónica general de España, y especialmente de Aragón, Cathaluña y Valencia* (València, 1551) —un títol prou significatiu del canvi d'orientació que el mateix cronista havia adoptat, tant lingüísticament com ideològicament, com ja hem esmentat—, i que és un text adreçat a un públic més ampli: els territoris hispànics del cèsar Carles —de qui no deixa de fer-se alguna referència—, on, per la conformació

plurinacional dels primers temps imperials a la cort, encara es podia pensar que la història d'una qualsevol part del nou estat podia encaixar.

Cal dir, d'entrada, que aquesta *Segunda parte...* és, en molts passatges, una traducció al castellà, amb comentaris i anotacions, del *Llibre dels feyts* del rei en Jaume, com ja hem indicat en algun altre lloc (ESCARTÍ, 1995, 20). Beuter, però, tot i el canvi de llengua amb intencions polítiques i comercials clares, i tot i la seua orientació hispànica, no s'està de lloar el rei fundador del regne de València. I per tal d'exemplificar l'actitud de Beuter envers el monarca medieval, prendrem com a referència tres moments claus en la vida de Jaume I: el seu naixement, la conquesta de la ciutat on habità Beuter i la mort del rei.

De fet, el mateix rei en Jaume ja s'havia encarregat de magnificar el seu engendrament i el seu naixement, al *Llibre dels feyts*. Com és ben sabut, aquelles dades autobiogràfiques van ser recollides i ampliades a la *Crònica* de Bernat Desclot i a la de Ramon Muntaner —d'on, de fet, beurà el nostre Beuter. Així, al capítol primer de l'obra beuteriana, l'autor ens fa una reflexió inicial i general sobre els naixements extraordinaris —«Siempre han sido personas valerosas y de grandes aventuras los que fueron señalados por algún extraño acaescimiento en su nacer» (BEUTER, 1551, I r.): — i passa a «provar-ho» amb els exemples de Cir, a Babilònia; «Abido, en nuestra España, como ya en el primer libro de esta *Crònica* tenemos colligido», Ròmul i Rem, Moisès, sant Joan Baptista, sant Nicolau, i, finalment, amb les figures de sant Doméneç i sant Vicent Ferrer «entrambos españoles y nuestros patronos» (BEUTER, 1551, I r.). Tot això, per donar suport al naixement extraordinari del rei en Jaume:

pues así fue del esclarecido príncipe, el rey don Jayme, de buena memoria, conquistador de Mallorca, con sus islas vezinas, y de Valencia y Murcia, reynos nobles de España; fundador de la religión santa de los frayles de la redempción de captivos, dichos de la Mercé; que las maravillas que en su nascimiento y criança acontecieron, como olían y sabían a miraglos, pronosticaron que tan excelente había de ser su vida y conversación desseada en servicio de Dios y honra de España, con tanto enalçamiento de la christiandad. Y por consiguiente, había de ser una miraglosa persona. Y aunque sea verdad que como hombre hiziesse algunas cosas humanas que huvieron menester emienda, fue su penitencia tanta y la frequentación de los sacramentos de la yglesia, que emendaron lo mal hecho y quedaron sus esclarecidas obras con el lustre que se les devía (BEUTER, 1551, I r.).

L'analogia creada entre el rei i els personatges de l'antiguitat clàssica donava a Beuter el varnís humanístic que s'estilava en el seu temps; la comparació amb els personatges del món bíblic li conferia el respecte de la tradició cristiana i, per rematar-ho, es paragonava el rei amb dos sants llavors de moda a València i, en especial, el fill de la ciutat, Vicent Ferrer.

Tot seguit Beuter s'endinsa a recontar-nos la genealogia reial, segons la *Crònica* de Navarra «que hizo el rey don Carlos de Navarra» (BEUTER,

1551, I r.) i amb aportacions de la «*Corónica de maestro Bernardo Desclot*» (BEUTER, 1551, I v.), de qui pren, sense dubte, el relat que fa de l'engany a què és sotmés el rei Pere el Catòlic per tal que visite a la reina Maria de Montpeller i pugui engendrar el futur rei en Jaume, tot i intercalant alguns consells a les dones casades, a qui recomana Beuter pregar a Déu davant la infidelitat dels seus esposos (f. I v i II r.):

Aquí quiero un poco platicar con las mal casadas, que con su poco soffrimiento y sentimientos desconcertados, por cada dislate que sus maridos hazen, hechan a perder a si mismas y sus casas y bienes, contando sus fatigas a quantos conoscen y no conoscen, descubriendo sus secretos a quien no les remediará y es cierto que las han de tener por mugeres de baja suerta. ¡Quánto mejor fue el sufrimiento de la santa reyna y su hazer de oraciones, encomendando a Diso con lágrimas aquel negocio, y cómo que truxo dios a buen fin siu paciencia y le bolvió las lágrimas en alegría y descanso perpetuo, como veremos! (BEUTER, 1551, II r.).

El to de sermonador de Beuter es pot detectar perfectament en aquest passatge que dóna pas a un nouencontre entre la reina Maria i el seu espòs i que seria, segons Beuter, el dia en què hauria estat engendrat el rei en Jaume, a Miravall. El naixement del monarca, a la casa dels Tornamira, a Montpeller, i tots els coneguts «prodigis» que s'esdevenen després, recorden ja clarament la memòria jaumina del *Llibre dels feits* —«según que·l mesmo rey don Jayme lo escribe en su libro, diciendo que la reyna su madre se lo contó cómo passara» (BEUTER, 1551, II. r). Diu, després d'haver fet el relat del naixement: «Acaesció una cosa maravillosa» —en referència als càntics gloriosos que entonaven als diferents temples on envia la reina el nou nat a fer la *visitació* a Déu— que és entesa com «un singular pronóstico» per part dels cavallers que «lo notaron». En ser retornat l'infant al palau on l'esperava la mare, aquesta, a la vista dels «pronósticos que havían tomado tan buenos de su offrenda, y quedó ella tan alegre y leda d'esto, que propuso en su corazón que no había de haver otro nombre su hijo sinó el del apóstol cuya candela más quemaría en una missa que de los apóstoles todos se diría», amb què es dóna pas a l'episodi de l'elecció del nom del rei, que seria el del «santo apóstol patrón de España» (BEUTER, 1551, II r.-v.). I per donar més versemblança als episodis, Beuter afirma que «todo esto escribe el mesmo rey don Jayme en el libro de sus conquistas» (BEUTER, 1551, IIv.).

Amb un to semblant és narrada la infantesa del monarca, on «procuraron por muchas vías de matar al niño, el príncipe don Jayme» (BEUTER, 1551, III r.). Una d'elles, la del llançament d'una pedra per colpejar-lo mentre es trobava al seu bressol, que és narrada amb tocs dramàtics:

Entre los otros acometimientos, provaron uno que, si Dios por milagro no guardara al niño, salieran con la suya. Y fue que

teniendo espiado el lugar do estava el niño con el ama que le criava, por una trapa que dava lumbre a la cámara do estava la cuna del príncipe, le arrojaron una piedra encima de la cuna, para despedaçar la cuna y el niño y quanto allí havía. Quiso dios, pro su bondad, que la piedra, como era grande, no la pudieron bien afitar y orció el golp, que dio en el braço de la cuna, y haziendo d'él dos mil pedaços, cayó allado de la cuna y no hizo lisió n al príncipe. Hovo d'esto muy gran turbación en el palacio (BEUTER, 1551, III r.).

Com es veu, si el naixement ja va ser miraculós, la salvació d'aquell atemptat a la infantil persona reial, encara va gaudir del favor divinal que fa que Beuter el qualifique sense embussos de «milagro», com acabem de veure.

El relat de la vida del Conqueridor s'atura, de sobte, al capítol V, i el cronista diu: «antes de proseguir las conquistas del ínclyto rey don Jayme...» —tot remarcant que aquelles són l'objecte principal del seu discurs—, va a endinsar-se en la genealogia del casal d'Aragó i en altres temps anteriors al mateix rei en Jaume, tot fent-nos veure que hi ha un abans i un després de la vida d'aquell. Segueix, doncs, l'obra de Beuter amb diferents afegits que no vénen al cas —més digressions sobre la casa d'Aragó, notícies sobre la fundació de l'ordre de la Mercé, documents, explicacions sobre màquines de guerra, etc.—, i arribem al segon moment en què el cronista reprén la vida del rei i les seues gestes guerreres —les conquestes mallorquines i del nord valencià, seguint sovint el relat de les memòries reials— per arribar a la conquesta del cap i casal del regne de València a mans de les hosts catalanes i aragoneses que acompanyaven el monarca i, especialment, el moment immediatament posterior, on Jaume I cobra un protagonisme absolut. Així, després d'un capítol dedicat als atacs dels cristians a València (cap. XXXVII), Beuter s'entreté a contar-nos «por qué tomaron algunos príncipes blasones diversos, de divisas, y del Thoysón y *PLVS ULTRA* del emperador nuestro señor, y cosas semejantes» (BEUTER, 1551, CIII v.-CV v.) i, en el capítol següent, ens reconta com es va fer la «prisión de Valencia» (cap. XXXVIII), per continuar amb un altre dedicat a l'entrada reial a l'urbs —que ja hem esmentat més amunt—, on apareix per primera vegada recollida la llegenda de «la població de la ciudad con las donzellas que se truxeron de Lérida y sus términos» (cap. XXXX), a la qual caldria afegir el relat de la llegenda de la divisa jaumina del rat penat que ens havia referit al capítol XXXVII.

Però, com hem avançat, allà on la figura del conqueridor pren una dimensió colossal és tot just després d'haver-se conquistat la capital del que seria el nou regne de València. Així, si el monarca havia estat «el primero de los que la vieron» (BEUTER, 1551, CVII r.) —en referència a la senyera reial que es va hissar a la torre de la Boatella de València com a signe de rendició—, tot remarcant, amb aquella preeminència, el paper de líder i de cap de la conquesta, a partir d'aquell moment el seu lideratge encara es fa sentir més. El rei, en primera persona, ens apareix «organitzant» la xarxa administrativa i política de l'urbs nouconquerida. De fet, el capítol XXXXI, que porta per títol *De la partición de las terras de Valencia y asiento de la república*,

ordenación de los Fueros y oficiales y fundación de la yglesia de Valencia... es troba ben farcit d'exemples. El monarca és situat al bell mig de tot: «pesóle al rey», «estando el rey en su palacio que fueran las casas de Avén Lobo», «el rey, delante de todos», «besaron als manos del rey», «repartió después el rey las villas y lugares del reyno», «partió el rey a los grandes y ricos hombres», «el rey, queriendo poner assiento en la república, declaró», «dio muchas libertades y franquezas», «dioles las açequias para regar las huertas, que son el thesoro de este pueblo», «dio también el rey las vegas del río», «quiso poner orden», «ordenó» —diverese vegades—, «puso el rey la execución de la justicia en manos del pueblo», «quiso que se llamassen justicias», «quiso que se llamassen jurados», «dioles orden a estos jurados», «fue tan a propósito del buen regimiento aquella orden que el rey dio», «dio el rey el cimiterio», «quiso también que el almutacén», «dio el nombre de la ulna a la media braça el rey, llamándole alna», «dio lugar paa le mercado», «quiso el rey batir nueva moneda de plata, poniédole nombre 'real', por hazerla en ciudad real». Fins i tot sembla que dissenya el que ha d'aparèixer en aquells 'reals': «puso a la una parte una cabeça de rey coronada, con el letrado del nombre suyo, a la otra parte un árbol a manera de flor, por la excelencia de la tierra, y encima una cruz, por la gracia que Dios le havía hecho de reduzir esta tierra a la sancta fe, con un letrado que dixesse del reyno de Valencia y Mallorca». Finalment —i no insistiré més—, Beuter assenyala que «teniendo pues assiento de república el pueblo de Valencia, quiso el rey entender en lo espiritual»... I continua Beuter donant aquest protagonisme personal al rei d'Aragó, en tot el que resta de capítol. I ara només apuntarem un detall més: «el rey dio el primer golpe para derribar lo que fuera mezquita y después el obispo puso la primera piedra en lo que havía de ser yglesia».

El protagonisme del monarca aragonés en aquests capítols de la conquesta i l'organització de la ciutat i del regne de València no pot ser més clar.

Després de referir Beuter molts altres episodis de la vida jaumina que s'intercalen amb altres informacions, s'arriba al tercer moment en què Beuter deixa anar la seua ploma per carregar les tintes en lloança del monarca. I així, després de relatar la seua mort exemplar, en fa un «plany», que paga la pena de reproduir ara i ací, ja que fomenta la visió d'un rei just i ortodoxament creient. I ben mirat, sembla revelar, encara, la preocupació de Beuter per la qüestió morisca, que devia ser candent en aquell temps i que no es veuria resolta fins a l'expulsió traumàtica, el 1609:

Grandíssimo fue el llanto que por la muerte del santo rey se hizo en todas sus tierras, y assí como las tristes nuevas yvan de mano en mano, assí parecía que una nube dolorosa y oscura cubría los lugares, perdiendo un tan esclarecido rey. Solía, hallándose en fiestas en poblados menores, predicarles a los pueblos él mesmo, informándoles cómo havían de siempre tener su fe en Jesuchristo, Dios y hombre verdadero, y seguir su dotrina con caridad perfeta, esperando en el galardón divinal, por lo qual antes havían de padecer mil muertes que ni un solo fingimiento parecer a los

moros ni llegarse a sus ritos o ceremonias. Después de havelles dado doctrina christiana, socorría sus necessidades con las limosnas. ¿Quién le pidió justicia y no se la hizo? ¿Quién quiso d'él merced y se fue vazío? ¿Quién le apellidó, que no le aprovechasse? Rey que más le tenían respeto de padre que de señor, ¿quién no le lloraría? Con los santos tenga Dios su alma en la gloria y en paz aguarden las cenizas de su real cuerpo el día grande de la resurrección para el juyzio de corona en los cielos (BEUTER, 1551, CLXIII r.)

Amb aquella coronació ultraterrena que li augurava Beuter al rei en Jaume, es cloïa el cicle. Si Jaume I havia nascut immers en un fum de prodigis i havia portat una vida lliurada a engrandir les terres on es venerava el nom de Jesucrist i, encara, havia estat capaç no sols de conquerir aquells territoris, sinó també d'organitzar-los, donant-los una personalitat jurídica en tots els camps, semblava just que aquella imatge de rei sant que s'havia fomentat des de l'obra de Ramon Muntaner, es prolongàs ara, amb aquestes paraules de Beuter que, per suposat, no serien les darreres en lloar-lo.

De fet, en aquelles dates la imatge del rei Jaume era reverenciada pel conjunt dels valencians de manera especial. I això mateix pot veure's en la visió panegírica del rei que ens ofereix el també cronista Rafael Martí de Viciana. En efecte, el notari borrianenc, al seu *Libro tercero de la Crónica de la ínclita y coronada ciudad de Valencia y de su reino* (València, 1564), li dedica uns quants elogis, en fer un resum de la seua vida. Així, afirma que «fue llamado el bien afortunado, el conquistador, el vencedor y nunca vencido y venturoso, porque todas las jornadas que emprendió de guerras le vinieron prósperas» (VICIANA, 2002, 72). Repeteix que el «nacimiento fue maravilloso por nacer en la fiesta de la Purificación de la Madre del Señor, y casi a la media noche y con tan divinos successos, e que el nombre Dios se lo dio» (VICIANA, 2002, 73). Per altra banda, Viciana, referint-se també –de manera difusa, però– a les fonts d'on beu la informació que reporta, fa constar que

tratan los scriptores de su tiempo que tuvo estas costumbres y excelencias, es a saber, que fue en el ánima buen christiano, benefactor de las iglesias, fue grande de cuerpo, de altaria de nueve palmos, hermoso de rostro, humano, comunicable y benigno, en sus hechos venturoso, siempre vencedor y nunca vencido, amador de virtuosos y amado de sus pueblos, porque con todos se comunicava. Otorgó muchas libertades a sus pueblos y a los que le servían y le seguían en las guerras les dava y repartía casi todo lo que tomava. Y assí, quando más dava más ganava, para más dar a sus criados, vassallos y valedores. Tenía mucho miramiento a quien havía de encomendar los cargos y officios de su casa y de sus reinos. En las dignidades que havía de proveer de personas, primero dentro de sí y después con los de su consejo, hazía el esamen de la vida y fama del otro, tiniendo siempre respecto más a la virtud que a importunaciones. E que

jamás se halló hombre que de su presencia y merced se partiesse quexoso, porque tenía este don de Dios, que a los unos con obras y mercedes y a los otros con palabras amorosas, a todos satisfacía (VICIANA, 2002, 78).

Es buscava —potser amb una crítica implícita a determinades actuacions de Felip II de Castella, en el cas de Viciana—, la construcció de la imatge d'un príncep cristià just i pròxim al poble. Era la imatge que es volia per al governant ideal, des dels postul·lats del renaixement i de l'humanisme cristià, com voldran, entre altres, el també valencià Frederic Furió i Ceriol o, tot aprofitant la mateixa obra del rei en Jaume, Bernardí Gómez Miedes (ESCARTÍ, 2016).

Beuter, segurament sentint-se partícip del projecte imperial al que es va adherir sense reserves —i no sols amb el canvi lingüístic a què hem fet referència més amunt—, potser també buscava en la figura del rei en Jaume un model de príncep per a la monarquia dels Àustries que llavors regnava i iniciava tot un gran canvi d'escenaris. L'obra de Beuter, amb tot, no va caure en l'oblit. Va conèixer diferents edicions, fins al començament del segle XVII, i va ser seguida —i criticada, també—, pels cronistes que el varen succeir: Diago, Escolano i Jaume Bleda —que el segueix al peu de la lletra en més d'un fragment—, en serien els màxims exponents. Però, segurament, també va pesar en el mateix Viciana o, encara, en la decisió de Bernardí Gómez Miedes per traduir en llatí i en espanyol el *Llibre dels feits* de Jaume I i regalar-lo als seus descendents, els Àustries que esperava veure regnar i de qui esperava favors, com així va ser (ESCARTÍ, 2008).

Pere Antoni Beuter, doncs, amb els seus treballs historiogràfics —als que caldria afegir els sermons que degué fer cada any, mentre va ser capellà de la ciutat, pel 9 d'octubre, i que no ens han pervingut—, va col·laborar decisivament, en certa manera, a la pervivència del record de Jaume I en la historiografia valenciana del XVI i més enllà.

Bibliografia

- BEUTER, Pere Antoni. **Primera parte de la Corónica General de toda España, y especialmente del reyno de Valencia. Donde se tratan los estraños acaescimientos que del diluio de Noé hasta los tiempos del Rey Don Iayme de Aragón, que ganó Valencia, en España se siguieron, con las fundaciones de las ciudades más principales della, y las guerras crueles, y mutaciones de señoríos que ha huuido, como por las Tablas se podrá ver.** València, Joan Mey, 1546.

- **Segunda parte de la Corónica general de España y especialmente de Aragón, Cathaluña y Valencia, donde se tratan las cobranças d'estas tierras de poder de moros por los ínclytos reyes de Aragón y condes de Barcelona. Y pónese en particular la conquista de la ciudad y reyno de Valencia y Murcia, con las yslas Mallorca, Menorca, Eviça y las otras.** València, Joan Mei, 1551.
- **Primera part de la història de València.** Edició a cura de Vicent J. Escartí. València, Universitat, 1998.
- DURAN, Eulàlia. Defensa de la pròpia tradició davant d'Itàlia al segle XVI. In: **Miscel·lània Joan Fuster.** Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, vol. III, p. 241-265, 1991.
- (dir.). **Repertori de manuscrits catalans (1474-1620).** vol. IV. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2008.
- ESCARTÍ, Vicent J. Introducció a Beuter, P. A. **Cròniques de València.** València, Generalitat Valenciana, 1995.
- Introducció a Muntaner, R. **Crònica.** Edició a cura de V. J. Escartí. València, Institució Alfons el Magnànim, 1999.
- Jaume I i le llibre dels fets: de l'Edat mitjana al Renaixement. In: Gómez Miedes, B. **La historia del mut alto e invencible rey don Jayme de Aragón.** València, Generalitat Valenciana, p. 5-53, 2008.
- Narrar la historia remota de un país: Beuter y la Història de València (1538). **Espéculo: Revista de Estudios Literarios,** vol. 44, 2010.
- L'humanista Bernardí Gómez Miedes (1515-1589) i la percepció de la llengua catalana. In: **Constructing Languages. Norms, myths and emotions,** Amsterdam / Philadelphia, John Benjamins, p. 283-296, 2016.
- LIBRE. Libre de memòries de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de València (1308-1644).** Edició a cura de Salvador Carreres Zacarés, 2 vol. València, Acció Bibliogràfica Valenciana, 1930-1935.
- VICIANA, Rafael Martí de. **Libro segundo de la Crónica de la ínclita y coronada ciudad de Valencia y su reino.** Edició a cura de Joan Iborra. València, Universitat de València, 2002.

Apèndix

Descripció del la processó del 9 d'octubre de 1538

Biblioteca del Reial Monestir de Poblet, ms. 190.3, ff. 294 r. — 295 v.

[f. 294 r.] *Còpia de la insigne y nunca vista professó de la mutatió de la bandera del sereníssim rey don Jaume, feta a 9 de octubre 1538 y fahedora en lo any 1638 en la noble ciutat de València.*

En après, dijous, que contàvem deu dias del mes de octubre de l'any 1538, los dits molt magnífichs justítia e jurats de la insigne ciutat de València, ensemps ab lo clero reverent de la dita ciutat, e en la altre noble gent que devall se nomenaran, feren la professó per ses magnificències ordenade e manade publicar, ab veu de pública crida, en lo dia del gloriós sent Francesch, que s comptava quatre dels dits mes y any, per aver complit e finit en lo dia de ahir, que fonch dia [del] gloriós bisbe e màrtir sent Dionís, lo tercer centenar de anys de la conquesta de la dita ciutat, feta per lo sereníssim rey don Jaume, de eterna memòria, reduhint aquella de infells en poder de fels christians, en la qual per tot lo dit temps se és lloat e beneït lo nom de nostre senyor Déu Jesuchrist e de la santíssima Verge Maria, mare sua, e de tots los sancts e santes de la eterna glòria, la qual dita professó procehí e fonch acompanyada en la forma següent.

Primerament anaven tots los officis y mestres de la dita ciutat, ab les banderes y estandarts, ab sons; y ben vestits y ataviats. E après, lo centenar del gloriós sent Jordi, ab la bandera del dit centenar, ab ballestes y arcabusos, y vestits ab les insígnies del dit gloriós sent Jordi, ab atambors, a modo de guerra. E après, los frares dels quatre monestirs mendicants de la dita ciutat e lo clero de la dita ciutat ab lo pali, dins lo qual anave lo molt reverent mestre Francesch Fluvià, mestre en sacra theologia y bisbe de gràcia de la dita ciutat, y lo excelentíssim senyor don Ferrando de Aragón, duch de Calàbria e llochinent general en lo present regne de València. E davant lo dit pali anaven tres bisbes: ço és, lo molt noble e reverendíssim senyor don Gaspar Jofré de Borja, bisbe de Sogorb, y lo molt reverent mestre Miquel Maÿques, frare de l'orde de sent Agostí, bisbe de gràcia de Sogorb, e lo reverendíssim frare Francesch de Mexia, bisbe de gràcia de Fes; lo molt reverent maestro Joan Gonçales, doctor en drets, inquisidor de la dita ciutat; e darrere lo dit pali anaven los molt expectables don Alonso de Aragón e de Gurrea, compte de Ribagorça, e don Joan de Moncada, compte de Aytona, e lo espectable don Llorens de Vilarassa, portantveu de general governador en la dita ciutat e regne de València, e l molt magnífich mossén Joan Ram, escrivà de manament del mestre racional de la règia [f. 294 v.] cort. Après de tots los dessús dits nomenats anave la senyera de la dita ciutat, la qual aportave lo molt magnífich mossén Joan Guillem Pelegrí Català, generós, justítia en lo criminal de la dita ciutat, davant lo qual anave lo molt magnífich en Francesch Tagell, ciutadà, justítia en lo civil de la

dita ciutat; e entorn de la dita senyera anaven los molt magnífichs mossén Pedro Exarch, generós, en Agostí Albert, ciutadà, mossén Gaspar Antist, cavaller, en Thomàs Roig, en Jeroni Collar e en Damià Ferrer, ciutadans, jurats en lo present any de la dita ciutat, vestits ab gramalles de velut carmesí forrades de setí morat, les quals gramalles foren fetes en lloch de las gramalles que avían de fer per lo dia de Tots Sants del dit any; y aquelles se feren los magnífichs jurats ab les mateixas cinquanta lliures que la dita ciutat los avia de donar per a la dita festa de Tots Sancts; y en Jeroni Castelló, ciutadà, llochtinent del magnífich en Joan Garcia, ciutadà, racional de la dita ciutat, lo qual, per estar indispost, no pogué acompanyar dita professó. E davant los dits magnífichs jurats e regent de racional, anaven los magnífichs micer Francesch Ros, don Pere Lluís Sans, don Jeroni Centelles e micer Cosme Abad, doctors en quiscun dret, advocats de la dita ciutat, tenint les falde de la dita senyera; e après, en Gaspar Joan de Santpere e Jaume Balaguer, ajudants del dit magnífich regent, e jo, Martí Alfonso, notari e llochtinent del magnífich en Jaume Benet Exemeno, notari, scrivà de la sala e dels magnífichs jurats e concell de la dita ciutat, en Gaspar Gil, notari, escrivà dels alberans dels censals que respon de la dita ciutat, en Miquel Torrent e en Dionís Clement, notari de l'archiu del dit magnífich racional. E darrere los dits magnífichs jurats anaven los nobles, generosos, cavallers e ciutadans següents, los quals són de las persones nobles, generosos, cavallers, ciutadans convidats per los dits magnífichs justítia e jurats com de part de aquelles ne fossen convidats molts per a acompanyar dita professó, [ço] és: don Pedro Boïl, senyor de Manises, don Joan Ribelles, senyor de l'Alcúdia, don Joan de Borja, senyor de Castellnou, don Francesch Joan, don Joan Baptiste de Castellví, don Janer Rabaça de Perellós, don Galceran Carròs, don Serafí [f. 295 r.] de Ribelles, mossén Joan Jeroni Almúnia, generós, mossén Guillem Ramon Català, generós,² ab tres fills, nomenats Guillem Ramon Miquel Jeroni, comanador de Nostra Senyora de Montesa y de Sant Jordi, y Francesch Joan Català y Serafí Català, fill del dit justítia criminal; mossén Lluís Crespí, cavaller, mossén Ramon Pérez Çagra, generós, mossén Gaspar de Monsoriu, generós, mossén Joan Lluís Fluvià, cavaller, mossén Guillem Ramon Pertusa, cavaller, mossén Miquel Onofre Claramunt, cavaller, mossén Gaspar Çarries de Roca, cavaller, mossén Miquel Ramon de Almenar, cavaller, mossén Jaume Fluvià, cavaller, mossén Anthoni Joan Torres, cavaller, comanador de la orde de Santiago, en Honorat Benet Vidal, en Miquel Jeroni Balaguer, en Melchior Berenguer, en Pere Benet Aspasa, en Jeroni [...],³ en Onofre Çabater, ciutadans. Darrere los quals anaven los notaris en Thomàs Dassió, síndich, e en Onofre Çapera, notari, subsíndich de la dita ciutat, e molta altre multitut de poble de la dita ciutat. La qual dita professó fent lo més ab la dessús dita chalendada crida assignat, arribà al portal vulgarment dit de Sent Vicent, en la torre del qual portal estaven alguns del dit centenar de Sent Jordi y tirant moltes bombardes y archabusos reberen la dita senyera, inseguint la antiguetat y costum; e avallaren una corda de cànem y lligaren aquella, la qual pujaren per damunt la dita torre, y per la part de fora la avallaren, hon la tornà a cobrar lo dit magnífich justítia criminal. Y en lo modo sobredit arribaren a Sent Vicent la dita professó, la qual, tornant del monestir del gloriós Sent Vicent, quant fonch al portal dessús dit de Sent Vicent, feren la mateixa cerimònia de pujar y avallar la dita senyera per la dita torre en la forma desús dita. E après, com fonch la professó devant lo monestir de la Merçé, fonch fet vespre, en lo qual lloch se encengueren moltes entorches en gran número. Ab la dita llumenària tornà la dita professó en la Seu cathedral de la dita ciutat, de a hon era aixida. De allí se'n tornà la dita senyera en la casa de la sala de la dita ciutat.

² A l'original: *generós Català*.

³ A l'original el mot, refet, resulta ara il·legible.

De totes les quals coses, en la manera desús dita especificada fetas, lo magnífich en Francesch Lluís Dassió, síndich de la dita ciutat, de totes les [quals] [f. 295 v.] ensemps y assoles, ab lo dit magnífich en Thomàs Lluís Dassió, pare de aquell, requirí a mi, dit Martí Alfonso, notari, lloctinent de escrivà de la sala dels magnífichs jurats e consell de la dita ciutat, que per lo interés de la dita ciutat e perquè en lo sdevenidor memòria se'n puxa aver, li'n rebés carta pública, la qual per mi, dit notari, encontinet fonch rebuda. Foren fetes les dites cartes, en la dita ciutat de València, lo dit mes [e] any dessús dits.

Gastà la present ciutat en la sobredita festa, com consta en lo compte llarguer, entre tot, setze mília lliures ben gastades, fora las gramalles dels senyors jurats, que són 50 lliures per magnífich.⁴

Recebido para publicação em 07-10-17; aceito em 08-11-17

⁴ Aquest darrer paràgraf és d'una altra mà.